მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა

«საბჭოთა საქართველო»
თბილისი
1987

ილია ჭავჭავაძე

თხზულებანი

[illegible]

«საბჭოთა საქართველო»
თბილისი
1987

ჭ ა ნ დ ი რომ ჩითხრა, ხომ კაი სიტყვაა, ეგ ჩემზედ ჰკიდია, სა-წყენად მივიღო, თუ სალხენად. აი აქ „ჰ კ ი დ ი ა" ვიხმარე და შენც ათასჯერ ხმარობ, მაგრამ ვშიშობ, რომ მაგ სიტყვას ერ-თმა ბრიყვა ვინმემ ტფილისის წამხდარისა და გარყვნილის გონე-ბის აზრი არ მიაწეროს.

X

სადღა არის ეხლა ქართული ენა? ან გვინდა-კი ქართული, როცა ჩვენ თითონ ჩვენდა დასაღუპავად ქართველი პაზედ ხე-ლი ავიღეთ? გონებით რომ აღარ ვსცხოვრობთ, ქართულს ენას აზრს როგორღა გამოათქმევინებთ? ერთობისათვის რომ აღა-რა ვართ, ერთმანეთს სიტყვის მნიშვნელობას როგორღა მოვსთხოვთ ჩვენს ენასა? თუნდ რომ ჩვენს ენას და სიტყვას აზრიც გამოათქმევინოთ, ვის რად გინდათ, ენამ აზრს ვინღა სთხოვს? ჩვენ თითონ დავცალიერდით გუდაფშუტასავით, ცალიერი სი-ტყვებიღა გვინდა, ცალიერი ხმები, რომ ენამ პირში იშტვინოს და ყურმა ძარღვი იფხანოს. სხვა რისთვის გვინდა ენა? საერთო სახელი ქ ა რ თ ვ ე ლ ი კერძოობითად გავხადეთ, ჭ ა მ უ ლ ი დინეხვალ ნაფუძვრად გარდავაქციეთ, პ ა ტ ი ვ ი — ნეხვად, თ ა ვ ი — გოგრად, და ჩვენი უდამიანობა იქამდის მივიყვა-ნეთ, რომ კ ა ც ი კაცს აღარ ნიშნავს, თუ ზედ კ ა ც უ რ ი არ დავუმატეთ, და მის შემდეგ კიდევ გინდათ, რომ ენა გვქონ-დეს?

XI

ჩვენ რომ ერთი-ერთმანეთს გადუდექით, თავი შევიკეტეთ ჩვენს პატარა ხუხულებში და ერთი-ერთმანეთს აღარ გაველა-პარაკენით, რასაკვირველია, ენაც დაგვიმუხჯდებოდა და დაგ-ვიკოჭლდებოდა. მეტყველების ნიჭს ისეთი ვარჯიშობა უნდა, როგორც ყველაფერს სხვას. მეტყველების წყარო აზრია და აზრის წყარო გონებითი ცხოვრებაა. ჩვენ განკერძოების შემ-დეგ გონებითად აღარ გვიცხოვრია და რადგანაც ენას მაინც პირში ტოკვა უნდოდა ჩვეულებისამებრ, ავიღეთ და უაზრო ხმები, რომელიც ჩვენი ხუხულების გარეშემო პირუტყვის ბუ-ნებაში ისმოდა, ენის სალოქლაქო ქართულ სიტყვებად ვაქ-ციეთ, და მადლობა ღმერთსა, დღევანდლამდე ამ-გვარის სა-

[illegible] ამიტომაც [illegible] სიტყვებით აივსო ჩვენი ენა, და დაბე, თუ ჯერთ ჯე-ნ[illegible] აზრის მცველი სიტყვა ემატნა. მაგალითებსა [illegible], კრიალი, ბრიალი, პრიალი, გრიალი, ქრიალი, ჭრია-[illegible]ტრიალი, ხრუტუნი, ღრუტუნი, სრუტუნი, წრუტუნი, ჭრუ-[illegible] ფრუტუნი, და ათასი ამისთანით აივსო აზრმოკლებული [illegible] ჩვენი უბედური ენა. სადღაა ქართული ენა? ქართველ-[illegible]გათავ-თავდა, მამული — ოგრეთვე, სადღა გაიდგას ქართული-[illegible] თავისი ფესვი საერთო აზრიანობისათვის? კიდევ ისაა [illegible], რაც ზემოთაც ვსთქვი: მე რა მაქვს შენთან საერთო, რომ [illegible] გვეზრუნა, რომ ერთმანეთის აზრის აღებ-მიცემობისა-[illegible] საერთო მნიშვნელობის სიტყვა და ენა შეგვექმნა? შენ [illegible]ისო, მე ჩემთვისო, ძმებმა ერთმანეთს ვუთხარით, ცი-[illegible] ერთმანეთს თავი დავუკარით, ურცხვლოდ ძმა ძმას გამო-[illegible]მენით, უკანასკნელი საერთო სიტყვა „მშვიდობით" უკა-ნ[illegible]ლადღა ვახსენეთ, შენ იქით წახველ და მე აქეთ, თვითე-[illegible], თავ-თავად და ვინ იცის, როდისღა შევხვდებით ერთმა-[illegible], რომ კიდევ ძმური, ერთიანი, განუყოფელი ქართული [illegible]ოჯვება" მითხრა შენ — მე, და მე — შენ, ჩემო დაკარგულო [illegible] თუ და!..

[1866—1876 წ.]

ოსმალოს საქართველო

[illegible]ოველი ერი თავისის ისტორიით სულდგმულობს. იგია სა-[illegible] სადაც ერი ჰპოულობს თავისის სულის ღონეს, თავისის [illegible]ის ზრდას, თვის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულე-ბა[illegible]ვის ვინაობას, თვის თვისებას. ჩვენის ფიქრით, არც ე-[illegible] ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარტომობისა [illegible] ისე აახლოვებენ ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, რო-[illegible] ერთობა ისტორიისა. ერი, ერთის ღვაწლის დიდებით, [illegible] ისტორიულ [illegible]ში ზრდილი, ერთად შეზრდილი, ერთსა [illegible] ჭირსა და ლხინში გამოტარებული — ერთსულობით, [illegible]ობით, ძლიერია. თუნდ დროთა ბრუნვას ერი გაეყოს, [illegible], — მაგრამ მაინც [illegible] წარსულის იდუმალი შემ-

[illegible], იდუმალი მიმზიდველობა იმთავითვე სდევს, რომ საქართველოს ხალხმა, ერთი რამე შემოხვევა, [illegible] იფიქროს, აჭერს დაძინებულმა ისტორიამ და ერთსულობამ, ქართველო-ბამ თვისი ძლიერი ფრთა გაშალოს. ამ დღეში [illegible] დღეს ჩვენა და ოსმალეთის საქართველო.

„ივერიის" წარსულ ნომერში მოხსენებულ ნაწილებს ოსმალოს საქართველოსას დიდი პატივსაცემი და სახელოვანი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენის ერის ისტორიაში, დიდი შრომა გაუწევია, დიდი მსხვერპლი მოუტანია, მრავალი სისხლი დაუნთხევია ჩვენთან ერთად საქართველოს ერის თვით-არსებობისათვის. გარდა ამისა, რომ ჩვენ ვართ ერთის სისხლისა და ხორცისანი, ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკენი, ერთი ისტორიაც გვქონია. ოდეს ბიზანტია, სპარსეთი და ოსმალეთი ამ ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას ეტანებოდნენ და ურთიერთს ეცილებოდნენ, მაშინ ის საქართველოს ნაწილი, რომელიც დღეს ოსმალოს ხელშია, მედგრად იბრძოდა ჩვენის სარწმუნოების, განათლების, ერთ-მთავრობის დადგინებისათვის და მთელი და ჩვენთა სასახელოდ ძლევამოსილადაც [illegible].

საკვირველს მედიდურს სანახაობას წარმოადგენს იგი საქართველოს ისტორიაში, როდესაც საქართველო დაყოფილი იყო წვრილ სამთავროებად და ერთი ნაწილი სპარსეთის ვალების ქვეშ იმყოფებოდა, მეორე ჯერ ბიზანტიისა და მერმე ოსმალოს ზედამოქმედების ქვეშ, ზემო-ქართლი, რომელსაც ეხლა ოსმალოს საქართველოს უწოდებენ, ხან ერთს ნაწილს მიემხრობოდა, ხან მეორეს, და თავისის მამაცობით ვინაძლიერებდა ქართველებს თვით-არსებობის დასაცველად. მაშინ თითქმის მარტო მას ეპყრა თავისუფალი დროშა ქართველთა ერთობისა.

პირველად ქრისტიანობამ აქ, სამცხე-კლარჯეთში მოიკიდა ფეხი ანდრია მოციქულის მოძღვრებითა, მაშინ როდესაც ქართლ-კახეთში ჯერ კიდევ კერპთმსახურება სუფევდა. ქრისტეს აქეთ პირველ საუკუნეში ადერკი მეფის (60 წ.) უწყალო ქრისტე-თაყვანისმცემლების სარწმუნოების მოსპობა და ამისთვის საშინელ ბრძოლა აუტეხა სამცხე-კლარჯეთს; მაგრამ სამცხე-კლარჯეთში ქრისტიანობა არამც თუ მოისპო, პირიქით უფრო გავრცელდა და დამკვიდრდა ჯერ ისევ წმინდა ნინოს მოსვლამდე.

[illegible] ბიზანტიის და სპარსეთის შუა ბრძოლა შესანიშ-[illegible] „ლაზიკის" თამაშზედ, მაშინ განაწილებული ოსმა-[illegible] საქართველო დიდ სასისტორიო ასპარეზად შეიქმნა მათთა [illegible] სპარსეთი ძლეულ იქმნა და იგი ნაწილი საქართველო-[illegible] ბიზანტიის უფლების ქვეშ. შემდეგ ქართლ-კახეთ-[illegible] ერთების სურვილმა აღმოიჩინა თავი, მაგრამ ბიზანტიამ [illegible] და მისცა მხოლოდ უფლება ქართველ კათალიკო-[illegible], „რათა დასხდებოდნენ კათალიკოზად ნათესავნი [illegible] ლნი და არა ბერძენნი, და აქვნდეს უფლება ყოველ-[illegible] და მღვდელთ-მთავართა ზედა". ეს მოხდა 586 [illegible] ამგვარად მთელის საქართველოს ერთობის [illegible] ცოტად თუ ბევრად კმაყოფილება მიეცა, სულიერად [illegible] თუ არ ხორციელად. მეექვსე საუკუნის დასასრულს [illegible] ეთის და ჯავახეთის მთავარი გურამ კურაპალატი, ბაგ-[illegible] ის გვარის კაცი, ბიზანტიის შემწეობით შეიქმნა მეფედ [illegible] ართისაცა და ამგვარად დიდი ნაწილი საქართველოსი [illegible] და საქართველოსვე ეხლანდელის ოსმალოს საქართვე-ლოს შემწეობითა. თუმცა ამის შემდეგ ისევ დაირღვა სა-[illegible] ნაწილებად, მაგრამ არტანუჯის ბაგრატიონთა [illegible] ძლიერდა და ამან მოჰყვა მთელის საქართველოსათვის [illegible] და სიკეთილი შედეგი.

[illegible] ოდესაც არაბები საქართველოში შემოვიდნენ და მაჰმადი-[illegible] გავრცელებას ცდილობდნენ, ეხლანდელი ოსმალეთის [illegible] ველი ქრისტიანობისათვის იღწვოდა ბაგრატიონების [illegible] ობითა და წინამძღოლობითა. ეხლაც დარჩენილა მრა-[illegible] დიდ-მშვენიერნი, თლილის ქვით აშოყვანილი და მხა-[illegible] ით შემკული ტაძრები, იმ დროს აღშენებული. ამავე [illegible] სამცხე-კლარჯეთის ქართველნი ზიდავდნენ საბერძნეთს [illegible] მისიონერად, ნასწავლნი მოდიოდნენ უკანვე და ჰფენ-[illegible] სწავლასა საქართველოს ხალხთა შორის. იმ დროს, რო-[illegible] ფილოსოფსა და ვარჯიში ადგილებში მაჰმადიანობის [illegible] ცდილობდნენ თავისი არაბულის წიგნების [illegible], სამცხე-კლარჯეთის ქართველნი სიღრმით და [illegible] წიგნებს ქრისტიანობისას სთარგმნიდნენ და ქრისტია-[illegible] ნმოძღვრებისათვის აწესებდნენ მონასტრებსა, რომ-[illegible] ყმაწვილებისათვის სასწავლებელთ მართავდნენ.

უწარჩინებულესნი მამანი, სამღვთო-საერო თხზულებათა მწერალნი ჩვენი, ეხლანდელის ოსმალოს საქართველოს შვილნი და მცხოვრებნი იყვნენ. ჩვენი სასიქადულო „ვეფხის-ტყაოსნის“ მთქმელი შოთა რუსთაველი იმ მხრის კაცი იყო. რუსთავის დაბა, რომელსაც თავის სამშობლოდ იხსენიებს რუსთაველი, სამცხე-საათაბაგოშია. ჩვენი ყოფილი ცხოვრება იქ აღყვავებულა, ჩვენს სიცოცხლეს აქ უჩქეფნია, ჩვენის სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თვისი სახელგანთქმული დროშა, თითქმის იგია ჩვენის სულის ამაღლებულების აკვანი და იგივეა სამარეც ჩვენი ყოფილის ადამიანობისა. სწავლა, განათლება, მამულისათვის თავგამეტებული სიყვარული თითქმის იქიდამ ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანასა ერთს დროს.

ბოლოს ბაგრატიონთა გვარის კაცი მეფე ბაგრატ III გაძლიერდა იმოდენად, რომ 1014 წ. შეაერთა სრულიად საქართველო და ჩვენი ქვეყანა შექმნა ძლიერ და სახელოვან. ეხლანდელმა ოსმალოს საქართველომ ამ შეერთებისათვის დიდი ღვაწლი დასდო ჩვენს ქვეყანასა, დიდი სისხლი დაანთხია, დიდი ქველობა გასწია.

თამარ მეფის შემდეგ[illegible] ა. მას ჟამს, როდესაც ჩვენის ქვეყნის ერთობა დაირღვა, ეხლანდელს ოსმალოს საქართველოში ცალკე ბატონობდა სამცხის ათაბაგი, რომელიც ახალციხეში მკვიდრობდა და იგი ადგილი წოდებული იყო სამცხე-საათაბაგოდ. ბიზანტიის იმპერიის დაპყრობის შემდეგ ოსმალებმა მრავალი ჭირი მიაყენეს სამცხე-საათაბაგოსა, რომლის დაპყრობასაც ძლიერ ეტანებოდნენ და ამისთვის ქრისტიანობის აღმოფხვრა უნდოდათ. მაგრამ 1625 წლამდე სამცხე-საათაბაგოს მთავრებს მტკიცედ ეპყრათ ქრისტიანობა და ყოველთვის თავ-განწირულობით, თავ-დადებით ებრძოდნენ ოსმალოთა, ასე რომ ოსმალებმა ვერა დააკლეს რა ვერც სარწმუნოებასა, ვერც ქართველობის ვარტომობისა, თუმცა მრავალი მსხვერპლი კი შეაწირვინეს. 1625 წ. ბექამ მოწამლა თავისი ძმისწული, უკანასკნელი ათაბაგი მანუჩარ, გადაუდგა ქრისტიანობას, ქართველობას, მიიღო ორ-თუღიანი ფაშობა ოსმალეთისაგან სამცხე-საათაბაგოში და სახელად დაირქვა საფარ-ფაშა. ამის გამო ბევრნი თავადაზნაურნი და გლეხნი გადმოიხვეწნენ ქართლს, ზოგიერთებს იქ დარჩენილთა მიიღებიათ მაჰმადიანობა, ზოგ[illegible]

[illegible] მეცნიერებით და მაღლდებოდა; [illegible] და [illegible] ოსწავლილებს, სადღესასწაულო [illegible] [illegible]ული სამღვთო-საერო წიგნები ცეცხლს მისცეს. ჩვენი [illegible] ქრისტიანი ხალხი დარჩა უწინამძღვროდ, უმოძღვროდ [illegible] და სასოწარკვეთილი, მწარედ დაჩაგრული, უწყა[illegible]ვებული და განადგურებული, ნელ-ნელა მიეცა მაჰ[illegible]ობას.

[illegible]ესაც იციან იქაურმა ქართველებმა, რომ ზოგის დედ[illegible] ჯერ კიდევ მათს ხსოვნაში ქრისტიანები ყოფილან, [illegible], რომ იქ ზოგიერთი დღესაც იდუმალად აღიარებს [illegible]ანობასა, რომ დღესაც ათისა თუ თორმეტის წლის [illegible]ილები საჩვენოში გადმოჰყავთ მოსანათლავად, ზოგი ჩვენ[illegible] ჯვარსაც იწერს ოსმალების იდუმალად თურ[illegible]

[illegible]ეცა — მძლავრობამ, მუხთლობამ, ღალატმა, შავით მო[illegible] საქართველოს ბედმა განგვაშორა ჩვენ ძმები — ერთად [illegible] მცხოვრებნი, ერთად ღვაწლის დამდებნი, ერთად ტან[illegible] და ერთად მოლხინენი. დიდმა ღვაწლმა ბაგრატ მესა[illegible] [illegible]ავით აღმაშენებლისამ, თამარ დედოფლისამ, ერთად [illegible] ამოდენად ტანჯულს, მტრისაგან დევნულს, ერთობი[illegible] და ქრისტიანობისათვის სისხლ-დანთხეულსა საქართველ[illegible] სარწმუნოების სხვა-და-სხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს. [illegible]ლმა, თავისას სარწმუნოებისათვის ჯვარ-ცმულმა, იცის [illegible] სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომაც ჩვენს ისტორიაში [illegible] მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვა[illegible] [illegible]მუნოების დაჩაგვრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელნი, [illegible]მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ [illegible] ვერ წაგვაყვედრებენ. სხვა ქვეყნაში სარწმუნოები[illegible] [illegible]დევნილნი და ჩაგრულნი — აქ ჩვენში პოულობდნენ [illegible] საგანსა და [illegible] თავშე[illegible]

[illegible]ნიშნავს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს, [illegible] საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანობა სარ[illegible] [illegible]ებივით, თუმცა მოგვიდის კვლავ ის ნეტარიერი დრო, [illegible] ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვცნოთ [illegible] ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტ[illegible]

ცემს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინიდისს, და დიდის ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ლმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი. და თუ ამისათვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინარეს ჯერ ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუთუ ქართველი უკუ-დრკება და თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწირავთ ჩვენთა დიდებულთა მამა-პაპათა...

[1877 წ.]

ვიცინოთ, თუ ვიტიროთ?

ვგონებ, არა ქვეყანაში არ მოხდეს ის, რაც ასე აშკარად ჩვენში მოხდება ხოლმე. საკვირველია!.. რაც უნდა უშვერი, უმსგავსო, სულელობით აღსავსე საქმე იყოს, ჩვენში ფეხს გაიდგამს ხოლმე, მერე ისე, რომ ყურსაც არავის შეაბღერტინებს. არც მის მომქმედსა აქვს შიში, რომ მოვა დრო და მომკითხავს ვინმეო, არც მის მაყურებელს აქვს სირცხვილი, რომ აგრე პირუტყვულად რაზედ ვექელვინებით.

ჩვენ რის ამბის მბობაც გვინდა, დაუჯერებელია. არც თითონ დავიჯერებდით, რომ სანდო კაცისაგან არ იყოს გადმოცემული.

„ივერიაში" ამას წინათ მოხსენებული იყო, რომ გორში არსებობს შარშანდელს აქეთ საოსტატო სემინარია, ესე იგი იმისთანა სასწავლებელი, რომელმაც უნდა მოამზადოს ოსტატები, მასწავლებელნი ჩვენის სახალხო სასწავლებელთათვის. რასაკვირველია, თქვენ იფიქრებთ, რომ აქ ქართულს ენას პირველი ადგილი ეჭირება სხვათა შორის. მაგრამ ეგ ეგრე არ არის. სემინარიის გულისხმიერს გამგეობას გადუწყვეტია, რომ ქართველთა ბავშვების ოსტატს ქართულის ცოდნა გულს აუსუყებსო. ამის გამო იმ სემინარიაში ქართულს ენას არ ასწავლიან, ასე რომ ქართულის სახსენებელიც გაუქრიათ. როგორ მოგწონთ? შუაგულს ქართლში მთავრობამ სემინარია გახსნა, მერე იმისათვის, რომ ქართულის სოფლის ბავშვებისა-

თვის ოსტატები გამოსწურთნოს და მაინც კიდევ ქართულს არ ასწავლიან. ვიცინოთ ამაზედ, თუ ვიტიროთ?

წარსულს სექტემბერს ამ გორის სემინარიაში შევიდა ორმოც-და-ათი მოწაფე. ამათ რიცხვში ოც-და-თეთრთმეტი ყმაწვილი ქართველია, დანარჩენნი სხვადასხვა გვარ-ტომისანი არიან. მაშასადამე, რაოდენობა ქართველთ ყმაწვილებისა შეადგენს ორ-მესამედს მთელის რიცხვისას. მომავალშიაც, რასაკვირველია, ქართველთა მოწაფეთა რიცხვი ამ-გვარადვე მეტი იქნება სხვებზედ. რასაკვირველია, თქვენ იფიქრებთ ამის გამო მაინც ქართულს ენას სემინარიაში სავალი ექნებაო. სემინარიის გულისხმიერს გამგეობას სულ სხვა ფიქრი მოსვლია. მის დირექტორს მოუწვევია საშველად მეცნიერება, გამოუძიებია და დაუსკვნია, რომ ქართველები ქართველები არ არიანო. ჩამომავლობით, ამბობს იგი, სემინარიის მოწაფენი ეკუთვნიან თორმეტს გვარტომობასათ; ამათ შორის რუსები არიანო ექვსნი, ქართველები ცამეტნი, იმერლები თორმეტნი, სომხები ექვსნი, პოლაკები ორნი, ინგილონი ორნი, გურულნი ორნი, ფშავნი ორნი, აბხაზნი ორნი, უდინი ერთი, ჩერქეზი ერთი და ბერძენი ერთი. — ამ-გვარად, ქართველი, გურული, იმერელი, ფშაველი — ქართველად არ უცვნია გორის სემინარიის მეცნიერებას. მაშ, უფ. დირექტორის აზრით, რუსი, მოსკოველი, ტამბოველი, ვორონეჟელი, — რუსი არ უნდა იყოს, ეს სულ სხვადასხვა ტომისანი უნდა იყვნენ. ნუთუ ამის თქმა სდომებია უფ. დირექტორს, რომ ისე სასაცილოდ ქართველი ქართველს განუშორებია? არა, ბატონო, იმას ეს უფიქრია: „მართლა ქართველი, რომ ქართველად დარჩესო, ხომ მკითხვენ, ოც-და-თერთმეტი ქართველი მოწაფე გყავს და რატომ ქართულს არ ასწავლიო; თავი რად ავიტკივოო. ის არა სჯობია, ვსთქვა, რომ ქართველი ქართველი არ არისო". ძალიან კარგადაც მოუგონია, სახელი და დიდება მომგონებელს... მაგრამ ჩვენ ამაზედ უნდა ვიცინოთ, თუ ვიტიროთ?

სემინარიასთან არსებობს მოსამზადებელი კლასი, რომელსაც პროსემინარიას უწოდებენ. წესდებულების ძალით, სემინარიასთან უნდა დაარსებულიყო სამი პროსემინარია: ერთში უნდა ისწავლონ ქართველებმა, მეორეში — რუსებმა და მესამეში — სომხებმა. შარშან სექტემბერში დაარსდა მხოლოდ